

Volker Gransow-Claus Offe

ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΟΥΛΤΟΥΡΑ ΚΑΙ ΚΥΒΕΡΝΗΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΣΟΣΙΑΛΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

Η έννοια της πολιτικής κουλτούρας.

ΣΤΑ ΜΕΣΑ ΠΕΡΙΠΟΥ ΤΗΣ ΔΕΚΑΕΤΙΑΣ ΤΟΥ 1970, στη Γερμανική Ομοσπονδιακή Δημοκρατία χρησιμοποιείται όλο και συχνότερα η έκφραση, άγνωστη μέχρι την εποχή αυτή, «πολιτική κουλτούρα». Η έκφραση αυτή εμφανίζεται τόσο στην επιστήμη και στη δημοσιογραφία όσο και στο καθημερινό λεξιλόγιο. Την ανακαλύπτουμε, δίχως να γίνεται διάκριση του περιεχομένου της, τόσο σε «συντηρητικούς» όσο και σε «προοδευτικούς» συγγραφείς. Στις παρατηρήσεις που ακολουθούν πρόθεση μας είναι να ερευνήσουμε το πώς και το γιατί πέτυχε η έννοια αυτή να γνωρίσει την επικύρωση της αυτά τα χρόνια· τι μπορούμε να πούμε για τη σημερινή κατάσταση της Γερμανικής Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας· ποια είναι τελικά η σχέση της σοσιαλδημοκρατίας με την πολιτική κουλτούρα αυτής της χώρας (ή με την επιρροή την οποία ασκεί σ' αυτήν).

Μόλις πριν μερικές δεκαετίες η έννοια «πολιτική κουλτούρα», χρησιμοποιείτο κατά κανόνα για να ορισθούν όσα περιελάμβαναν εκφράσεις όπως «εθνικός χαρακτήρας» ή «πνεύμα του καιρού», πράγμα που σημαίνει ότι οριζόταν η προσωπογραφία ή αυτοπροσωπογραφία μιας κοινωνίας-Κράτους. Αν σήμερα, προκειμένου ν' αντιληφθούμε τέτοιου είδους φαινόμενα, μιλάμε για πολιτική κουλτούρα, αυτό οφείλεται σε δύο λόγους: πρώτον, με τη βοήθεια της εμπειρικής κοινωνικής έρευνας, προσπαθούμε να επιβεβαιώσουμε συμπεριφορές, γνώμες, εκτιμήσεις που έχουν σχέση και αφορούν το πολιτικό σύστημα και τα διάφορα στοιχεία του. Ο πολυσήμαντος όρος «κουλτούρα» χρησιμοποιείται στην περίπτωση αυτή με μία μόνο από τις πολλές σημασίες του: την τοποθέτηση την οποία λαμβάνει το άτομο απέναντι στα κοινωνικά αντικείμενα. Δεύτερον, και εδώ η συζήτηση διαφοροποιείται, η παραδοσιακή γερμανική «κυρίαρχη σημασία» της έννοιας Kultur μεταφέρεται επίσης και στην πολιτική κουλτούρα. Έτσι, η πολιτική κουλτούρα γίνεται το χαρακτηριστικό της ηθικής καθώς και της πολιτικής ηθικής. Στη σκιά της παραδοσιακής αντίθεσης μεταξύ «ανώτερης» και «κατώτερης» κουλτούρας, η πολιτική κουλτούρα θεωρείται συνώνυμο αξιών όπως είναι η ανοχή, η ευγένεια, η διάθεση για συμβιβασμό ή και για σύγκρουση.

Η πρώτη ερευνητική τάση για την πολιτική κουλτούρα είχε εμπειρικό-περιγραφικό

προσανατολισμό· μοντέλο της αποτελούν οι έρευνες που άρχισαν κατά τη δεκαετία του '50 οι Almond, Pye, Verba και άλλοι αμερικανοί μελετητές. Η δεύτερη τάση — της οποίας η «αξιοκρατική» ερμηνεία για την πολιτική κουλτούρα εισήλθε με εγκυρότερο τρόπο στο καθημερινό πολιτικό λεξιλόγιο — δραστηριοποιείται, αντιθέτως, συχνά με εκδόσεις και θεωρητικές μελέτες.

Ωστόσο στις τάσεις αυτές δεν μπορούμε να κολλήσουμε απλές ετικέτες «της αριστεράς» ή «της δεξιάς». Παράδειγμα αποτελεί το γεγονός ότι μελετητές με σοσιαλδημοκρατικές θέσεις ή φιλελεύθεροι εκπροσωπούν την εμπειρική άποψη, ενώ εκπρόσωποι της μη δογματικής αριστεράς και συντηρητικοί χρησιμοποιούν — αν και για αντίθετους σκοπούς — την αξιοκρατική έννοια της πολιτικής κουλτούρας. Σαν σημαντικό παράδειγμα εμπειρικής τάσης παραθέτουμε τη μελέτη των Martin και Sylvia Greiffendagen, *Ein schwieriges Vaterland* (1979), με την οποία οι συγγραφείς διαπιστώνουν την ύπαρξη ενός δημοκρατικού δυναμικού στη Γερμανική Ομοσπονδιακή Δημοκρατία που διαρκώς αυξάνεται (βλ. επίσης Barnes/Kaase, 1979). Αντίθετα, οι εκτιμήσεις που συνδέονται με μια αξιοκρατική κρίση υπογραμμίζουν τη διόγκωση των κρατικών κατασταλτικών μέτρων (βλ. Brüggemann, 1978) ή την πνευματική λατρεία για τον αρνητισμό (βλ. Sontheimer, 1979). Το γεγονός ότι την πολιτική κουλτούρα στη Γερμανική Ομοσπονδιακή Δημοκρατία μπορούμε να μελετήσουμε με μεθόδους και να έχουμε πορίσματα που διαφέρουν τόσο πολύ μεταξύ τους, οφείλεται σε τρεις λόγους:

- 1) Μόνο μετά το πέρασμα στη σοσιαλ-φιλελεύθερη κυβερνητική πολιτική έγινε δυνατή η ύπαρξη διαθέσιμων μέσων και υλικών για μια ευρύτερη έρευνα ανάλογη με αυτή που ανταποκρινόταν στο αμερικανικό μοντέλο. Τον ίδιο καιρό, μονάχα κατά την περίοδο αυτή εμφανίζονται να είναι δυνατά «θετικότερα» πορίσματα με την έννοια των μελετών του Almond και άλλων, που συμφωνούν με τα αγγλοσαξωνικά ιδεώδη περί δημοκρατίας.
- 2) Η συζήτηση — που βάθυνε ή άρχισε στη δεκαετία του 1970 σαν αντίδραση προς τις οικονομικές και οικολογικές ανασφάλειες — για τις «θεμελιώδεις αξίες» της πολιτικής, ως ιδεατή βάση της υπάρχουσας κοινωνίας και των πολιτικών θεσμών, ευνοεί τα ερωτηματικά γύρω από την κατάσταση στην οποία βρίσκεται η πολιτική κουλτούρα.
- 3) Το «γερμανικό φθινόπωρο», το κύμα των κρατικών μέτρων εναντίον της τρομοκρατίας και του «χώρου που τον περιέβαλε» πριν και μετά την απαγωγή μιας μορφής-συμβόλου της μεγάλης βιομηχανίας, ενισχύει τα διλήμματα και τους προβληματισμούς που είχαν ήδη ξεσηκώσει οι Berufsverbote γύρω από την πραγματική

ρήξη που είχε επέλθει ανάμεσα στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία και στις παραδόσεις του πρωσικού αυταρχικού κράτους, στο γερμανικό ιμπεριαλισμό και στο φασισμό, και μας κάνει ν' αναρωτιόμαστε για τον ποσοτικό και ποιοτικό χαρακτήρα των δημοκρατικών συμπεριφορών, και κατά συνέπεια για την πολιτική κουλτούρα.

Στη συνέχεια η έκφραση επικυρώθηκε οριστικά κατά τη διάρκεια ενός κλίματος τεχνητής ευσυγκινησίας που προκάλεσε η εκλογική εκστρατεία του 1980, η «μάχη της λάσπης», όπου ο καθένας κατηγορούσε τον αντίπαλο του για σοβαρές ελλείψεις σ' ό,τι αφορούσε την πολιτική κουλτούρα. Μπροστά σε τόσο διάσπαρτες-πηγές και χρήσεις, θα μπαίναμε στον πειρασμό ν' αφήσουμε κατά μέρος την έκφραση αυτή, εξαιτίας του εργαλειακού χαρακτήρα της σαν αντίληψη για την πολιτική πάλη ή εξαιτίας του ότι δεν παρέχει λύση στο πρόβλημα της σχέσης μεταξύ εμπειρίας και εκτίμησης (της αριστεράς ή της δεξιάς). Δεν θέλουμε ωστόσο να πέσουμε στον πειρασμό αυτό, επειδή η μελέτη της πολιτικής κουλτούρας σαν τμήμα της πολιτικής επιστήμης, καθιστά δυνατό από τη μια πλευρά το ξεπέραςμα της προσήλωσης στους θεσμούς και στις πολιτικές οργανώσεις, ενώ από την άλλη επιτρέπει την πληρέστερη περιγραφή των μεταβολών που επήλθαν στις πολιτικές διαδικασίες. Δεν μπορούμε ωστόσο να παραβλέψουμε την κριτική σύμφωνα με την οποία τόσο η «μπαρβαριστική» όσο και η «κανονιστική» κατεύθυνση που ακολουθεί η έρευνα για την πολιτική κουλτούρα εμφανίζουν εννοιολογικές ελλείψεις. Αυτές οι ελλείψεις είναι δυνατό να ξεπεραστούν αν ζητούσαμε τη σύνδεση με την πιο πρόσφατη πολιτιστική συζήτηση.

Στη Γαλλία, στη Λαϊκή Δημοκρατία της Γερμανίας και ιδιαίτερα στη Μεγ. Βρετανία, πέρα από τις εθνολογικές και ανθρωπολογικές παραδόσεις, επεξεργάστηκαν τα τελευταία είκοσι χρόνια μια νέα αντίληψη για την κουλτούρα. Έτσι, ο Raymond Williams, κατά τη διάρκεια της πολυετούς μελέτης του για τη βρετανική εργατική κουλτούρα, κατένοησε την κουλτούρα σαν τρόπο ζωής που ξεπερνά όχι μόνο το όριο της ίδιας της διανοουμενίστικης αντίληψης περί κουλτούρας, αλλά της αποδίδει σαν γνωρίσματα έναν τρόπο ζωής όπως η κατοίκηση, η ενδυμασία ή η χρήση του ελεύθερου χρόνου. Για τον Williams η κουλτούρα σαν περιβάλλον της ζωής συνίσταται προπάντων στις μορφές με τις οποίες παρίσταται η φύση των κοινωνικών σχέσεων. Εν συντομία: αυτό που για τον αστό είναι ο Γκαίτε του, για τον εργάτη είναι η αλληλεγγύη του (Vester 1976). Κι αυτό σημαίνει ότι η κουλτούρα είναι κάτι περισσότερο από ένα σύστημα αξιών, είναι μια πράξη. Η πολιτιστική διαδικασία κατανοείται μονάχα περιοριστικά, με την κλασική μαρξιστική διατύπωση της δομής και της υπερδομής. Επηρεασμένος από τον Γκράμσι, ο Williams προτείνει μια πολιτιστική ανάλυση της «ηγεμονικής

συνθετότητας».

Μια κυρίαρχη κουλτούρα είναι ένα κεντρικό σύστημα από πρακτικές, σημασίες και αξίες που συνιστούν, για την πλειοψηφία των μελών μιας κοινωνίας, το νόημα της πραγματικότητας. Αυτή η κυρίαρχη κουλτούρα θεμελιώνεται σε μια διαδικασία συσσωμάτωσης. Η κουλτούρα επιτυγχάνει την πραγματικότητα της μέσω αποσυνθέσεων και μετασχηματισμών που αφορούν τις σημασίες και τις πρακτικές στην εκπαίδευση, στην κοινωνική μαθητεία που προσφέρεται από την οικογένεια, στην οργάνωση της εργασίας, στην πνευματική παράδοση. «Οι μορφές ζωής, εναλλακτικής κουλτούρας και αντιπολίτευσης θεωρούνται, επομένως, σε ό,τι αφορά τη σχέση τους με την ενεργό κουλτούρα, δηλαδή την άρχουσα, ότι υπόκεινται σε ιστορικές μεταβολές· τον ίδιο καιροί οι πηγές τους εξηγούν κάτι από την ίδια την άρχουσα κουλτούρα» (Williams, 1977). Η διάκριση μεταξύ εναλλακτικής και αντιπολιτευτικής, από την άλλη πλευρά, μόνο θεωρητικά είναι εύκολη, όπως κι εκείνη «ανάμεσα σ' όποιον αναζητά μια άλλη μορφή ύπαρξης στην οποία να μπορεί ν' αφεθεί και να ζει ειρηνικά, και σ' όποιον προσελκύεται από μια άλλη μορφή ύπαρξης της οποίας έμπνευση κι επιθυμία είναι η αλλαγή της κοινωνίας» (στο ίδιο, σ. 194). Αν λοιπόν μπορούμε να μιλάμε για πολιτιστική διαδικασία, θα πρέπει τότε να ξεκινήσουμε από το δεδομένο γεγονός μιας πολιτιστικής κοινότητας. Το να μιλάς για μια κοινή κουλτούρα σημαίνει να παρουσιάζεις τον τρόπο ζωής ενός λαού, και συγχρόνως σημαίνει «ότι η ιδέα της πολιτιστικής κοινότητας θα μπορούσε να χρησιμεύσει σαν κριτική για τη διαίρεση και τον τεμαχισμό της» (στο ίδιο, σ. 77).

Αυτή η κοινή κουλτούρα επομένως υφίσταται, από τη μια πλευρά, εμπειρικά και μπορεί να γίνει η περιγραφή της, από την άλλη πλευρά δεν έχει ακόμα ολοκληρωθεί· υπάρχει μόνο κατά τρόπο αποσπασματικό και αναζητά μετασχηματισμό. Στην κουλτούρα το κοινό στοιχείο περιέχεται ήδη σαν δυνατότητα· στην απελευθέρωση από την ενσωματωμένη στην πολιτιστική ηγεμονία μορφή της, αυτό γίνεται πραγματικότητα. Έτσι, αν εξετάσουμε τη διαλεκτική του είναι και του γίνεσθαι, η τοποθέτηση του Williams δεν είναι ούτε ανιστορική ούτε επιφέρει πολιτιστική ενσωμάτωση, όπως εικάζουν ειρωνικά κάποιοι κριτικοί (βλ. Rohrl 1980, σσ. 196-198). Οι κύριες δυσκολίες τις οποίες συναντά η ερευνά μας φαίνεται ότι μπορούν να λυθούν εφόσον τοποθετηθεί στην κατάλληλη θέση η αντίληψη περί κουλτούρας την οποία έχει διαμορφώσει ο Williams. Η διεύρυνση και η διαφοροποίηση της αντίληψης για την κουλτούρα επιτρέπουν την κατάκτηση ενός συνολικού πλαισίου για την πολιτική κουλτούρα στο οποίο οι υλικές συνθήκες της ζωής και η πολιτική πράξη λαμβάνονται πλέον υπόψη,

ξεπερνώντας έτσι τη μπηχαβιοριστική στενότητα. Ο βαθμός στον οποίο είναι δυνατό να επανοικειοποιηθούν και να μετασηματιστούν οι συνθήκες της ζωής μέσα από την πολιτική δραστηριότητα των κοινωνικών ατόμων, δηλαδή το μέτρο αυτοσυνείδησης και αυτοκαθορισμού, θα μπορούσε να θεωρηθεί σαν αξιοκρατικό κριτήριο (απολύτως σχετικό), και να βοηθήσει κατ' αυτό τον τρόπο στη λύση του ζητήματος των αξιοκρατικών κριτηρίων για την πρόοδο ή για την παρακμή της πολιτικής κουλτούρας, που μόλις τέθηκε, με τη συζήτηση γύρω από το θέμα της «έλλειψης» πολιτικής κουλτούρας στη Γερμανία. Με την έννοια αυτή η πολιτική κουλτούρα θα μπορούσε να μην αναπληρώνεται πλέον από ένα σχήμα που στερείται περιεχομένου, αλλά να γίνει χώρος ο οποίος θα μπορούσε να οριστεί με μεγαλύτερη ακρίβεια από τον πολιτικό προγραμματισμό.

Στη σύντομη συζήτηση για την αντίληψη περί κουλτούρας αποδείχθηκε ότι οι εσφαλμένες εννοιολογικές εξελίξεις τις οποίες ακολούθησε η έρευνα για την πολιτική κουλτούρα μπορούν στην ουσία να ξεπεραστούν. Δυσκολότερη είναι η αντιπαράθεση με την πραγματικότητα της πολιτικής κουλτούρας στη Γερμανική Ομοσπονδιακή Δημοκρατία.

Αλλαγή στις αξίες.

Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΟΥΛΤΟΥΡΑ της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας εμφανίζεται να είναι εξαιρετικά ετερογενής στις αρχές της δεκαετίας του 1980. Αν εξεταστούν τόσο οι διάφορες έρευνες για την κατάσταση της διαμόρφωσης της δημόσιας γνώμης, όσο και ντοκουμέντα που αφορούν την πολιτική του Κράτους, των κομμάτων και των Bürgerinitiativen σ' εθνικό και τοπικό επίπεδο διαπιστώνουμε ότι υπάρχουν ενδείξεις για μια «δεξιά τάση» και για μια «αριστερή τάση» καθώς επίσης και κάτι άλλο που δύσκολα θα κατατασσόταν στη «δεξιά» ή στην «αριστερά» και που ονομάζεται «αλλαγή των αξιών».

Ένας κοινωνιολόγος αναρωτιέται: οι γερμανοί είναι φασιστοειδείς; Η έρευνά του σχετικά με τη διάδοση δεξιών και ακροδεξιών ιδεολογιών στη Γερμανική Ομοσπονδιακή Δημοκρατία αποδεικνύει, παρά την κάποια ασάφεια που εμφανίζει η αποδεικτική αξία των βολιδοσκοπήσεων προς τη δημόσια γνώμη, ότι πρέπει να ξεκινήσουμε από μια αξιοσημείωτη διάδοση του αυταρχισμού, του εθνοκεντρισμού και από τη μείωση του φασισμού σε μεγαλύτερο αριθμό μεταξύ των ανδρών, των προτεσταντών και των προσώπων με το χαμηλότερο επίπεδο εκπαίδευσης (βλ. Habermehl, 1979). Δεδομένου

ότι τέτοιου είδους αντιλήψεις έχουν ριζώσει βαθιά στην πιο ώριμη γενιά, μπορούμε να πούμε ότι τα δεδομένα αυτά φανερώνουν μάλλον μια συνέχεια αυταρχικής παράδοσης που εξακολουθεί να παραμένει. Αλλά και το πλαίσιο της επίσημης πολιτικής ζωής μας επιτρέπει επίσης να υποθέσουμε μια μετατόπιση του συστήματος των πολιτικών συντεταγμένων προς τα δεξιά: το πέρασμα από τον Brandt στον Schmidt στη σοσιαλδημοκρατία αντιστοιχεί με το πέρασμα από τον Kohl στον Strauss στη Χριστιανική Δημοκρατία και το ένα είναι συνάρτηση του άλλου· μόνον η ατμόσφαιρα της εναντίωσης στις μεταρρυθμίσεις, που δημιουργήθηκε από τον «Schmidt», έχει σαν συνέπεια το δεξιό λαϊκιστικό πρόγραμμα του «Strauss» της κοινοβουλευτικής αντιπολίτευσης. Η πρακτική που δεν εξαντλείται στους νόμους κατά των ριζοσπαστών έρχεται σ' αντίθεση με τη γνώμη ότι η βελτίωση των πολιτικών σχέσεων με την Ανατολή μπορεί να σημαίνει επίσης και μείωση της εχθρότητας απέναντι στον κομμουνισμό στο εσωτερικό πεδίο. Η τρομοκρατία αντιμετωπίστηκε με τρόπο που δεν ήταν διόλου ενδεδειγμένος, μ' ένα κινήγι μαγισσών σ' ό,τι αφορούσε τις σχέσεις και τις αντιπαραθέσεις με τους «συμπαθούντες διανοουμένους», όπως τα πλήγματα που δέχθηκε ο Heinrich Böll και άλλες προσωπικότητες. Τον ίδιο καιρό, στα τέλη της δεκαετίας του 1970, υπερδιογκώθηκε ο μηχανισμός της επιτήρησης.

Η παραμόρφωση της «γερμανικής σπονδυλικής στήλης» εξακολουθεί, μέχρι τα χρόνια του 1980, με τη μορφή της συμβίωσης των αυταρχικών παραδόσεων και μιας «πολιτικής για την ασφάλεια» που προκαλεί πόλωση, να συνεπάγεται τον έλεγχο; Υπάρχουν πολλά στοιχεία που υποστηρίζουν αυτή την υπόθεση, αλλά και κάποια άλλα επίσης που υποστηρίζουν το αντίθετο. Προπάντων οι νέοι κάτω των τριάντα χρόνων πιστεύουν στη σημασία και στην επιτυχία της πολιτικής συμμετοχής. Μη συμβατικά σχήματα όπως η απεργία ή η κατάληψη σπιτιών βρίσκουν απήχηση μεταξύ των νέων. Περίπου οι μισοί από τους κατοίκους της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας θεωρούν χρήσιμες τις πρωτοβουλίες ομάδων πολιτών και είναι διατεθειμένοι να συμμετάσχουν σ' αυτές. Εν συντομία, ο πληθυσμός αποκαλύπτει θέσεις περισσότερο δημοκρατικές, κυρίως οι νέοι και πρόσωπα με υψηλό επίπεδο εκπαίδευσης (σύμφωνα με τον Greiffenhagen 1980, σσ. 24 και επομ.). Πριν απ' όλα, σαν συνέχεια του κινήματος διαμαρτυρίας το 1968, αλλά και σαν αυτόνομη αντίδραση προς τα οικονομικά και οικολογικά προβλήματα που εμφανίστηκαν στα χρόνια του 1970, γεννήθηκαν «μορφές εναλλακτικής ζωής» και «νέα κοινωνικά κινήματα». Μακριά από την ατμόσφαιρα θερμοκηπίου της Βόννης αναπτύχθηκε μια αξιοσημείωτων διαστάσεων πολιτική κουλτούρα των Wohngemeinschaften, των «εναλλακτικών» ασύλων, των εορτών στις γειτονιές, της οικονομικής αυτοεξυπηρέτησης και αυτοοργάνωσης, με σκοπούς

ρίζοσπαστικούς-δημοκρατικούς, οικολογικούς, σοσιαλιστικούς. Από την εποχή του 1970 οι νεολαιίστικες οργανώσεις της σοσιαλδημοκρατίας και των φιλελεύθερων πέρασαν σταθερά στην αριστερή πτέρυγα των κομμάτων αυτών. Πλάι στα κόμματα, αλλά όχι δίχως επιρροή σ' αυτά, οργανώθηκαν κινήματα όπως το κίνημα των γυναικών. Εκφράσεις αυτού του τύπου μπόρεσαν να επιδείξουν στα χρόνια του 1980 μια «αριστερή τάση» που συχνά, βεβαίως, δεν αντιστοιχεί με ορισμένες πάγιες αντιλήψεις της γερμανικής αριστεράς. Η παραδοσιακή αριστερά στη σοσιαλδημοκρατία και στα συνδικάτα, όπως επίσης και μεταξύ των — περιθωριακών — κομμουνιστών, ενοχλείται από την εμφάνιση αυτού του νέου «τύπου» πολιτικής κουλτούρας στη Γερμανία, αφού απ' αυτόν απουσιάζει το κριτήριο που μέχρι τώρα διέκρινε την πολιτική δράση από κάθε άλλη δραστηριότητα: η αναφορά στην πολιτική εξουσία, που είναι κοινή σ' όλη την επίσημη αριστερά, παρά τις εντυπωσιακές διαφορές θέσεων. Αποπροσανατολισμένη, βρίσκεται μπροστά σε μια «αλλαγή αξιών»: φαινόμενο που παρατηρήθηκε για πρώτη φορά στις Ηνωμένες Πολιτείες (βλ. Inglehart, 1977).

Τι ακριβώς σημαίνει η έκφραση αυτή, είναι δύσκολο να το πούμε. Για τους μεν σημαίνει μια εξέλιξη που επαληθεύεται στους τομείς των εξαρτημένων εργαζόμενων, για τους δε βρίσκει την επικύρωση της μάλλον στους νέους ή στα νέα μεσαία στρώματα. Για κάποιους άλλους είναι μια εξέλιξη προς «μετα-υλιστικές» αξίες, ενώ άλλοι μιλούν για καθαρό ηδονισμό. Είναι ωστόσο αναμφισβήτητο ότι η πλειοψηφία των εργαζομένων στη Γερμανική Ομοσπονδιακή Δημοκρατία ευνοεί πολύ κατώτερους χρόνους εργασίας από τους σημερινούς, και ότι μια μειοψηφία, που όμως αρχίζει να διευρύνεται, θα ήταν ακόμα και διατεθειμένη ν' αποδεχθεί σαν αντάλλαγμα μια συρρίκνωση του εισοδήματος. Η ευρύτατη εισαγωγή της μικροηλεκτρονικής προσδίδει σ' αυτή την αλλαγή των αξιών μια απροσδόκητη επικαιρότητα, αλλά παραμένει οπωσδήποτε αμφίβολο το αν οι συνδικαλιστικές εκστρατείες, που άρχισαν δειλά για την εβδομάδα των 35 ωρών, μπορούν να ερμηνευθούν σαν ένδειξη για το ξεκίνημα μιας νέας ταξικής πάλης που στοχεύει στο διαθέσιμο χρόνο, σαν μέτρο της κοινωνικής αφθονίας, τόσο σ' επίπεδο ατόμου όσο και σ' επίπεδο κοινωνίας.

Στην αλλαγή των αξιών παρατηρείται ότι χάνει έδαφος η αντίληψη που σχετίζεται με την προσφορά εργασίας και χορηγιών που μεσουρανούσε μέχρι τώρα ενώ διευρύνεται ο χώρος που διεκδικεί την ευτυχία, και που θα μπορούσε ν' ανατρέψει με ρίζοσπαστικό τρόπο την πολιτική κουλτούρα μας, αν οι τάσεις για αυτο-οργάνωση και για αντιπληροφόρηση υπερτερούσαν του εγωισμού που είναι κοινός στο freak και στο φετιχιστή του εισοδήματος. Μ' αυτό τον τρόπο φαίνεται ίσως σαν να επαληθεύεται

εκείνος ο «νέος τύπος κόμματος» (βλ. Offe, 1980) που δεν μπόρεσαν ακόμα να γίνουν οι «Πράσινοι». Κυρίως οι ασάφειες που παρατηρούνται στην αλλαγή των αξιών αποδεικνύουν ότι η πολιτική κουλτούρα στη Γερμανική Ομοσπονδιακή Δημοκρατία δεν μπορεί να αναλυθεί επαρκώς με το λενινιστικό σχήμα περί δύο πολιτισμών (άρχουσα κουλτούρα — δημοκρατική-σοσιαλιστική κουλτούρα), αλλά μάλλον σα σύνθετη ηγεμονική δομή της ενσωμάτωσης και του καθορισμού των ορίων της εναλλακτικής πολιτικής κουλτούρας. Απαραίτητο στοιχείο για έναν πιο συγκεκριμένο ορισμό αυτής της δομής είναι η ανάλυση του ρόλου τον οποίο διαδραματίζει η σοσιαλδημοκρατία.

Η ανάλυση του Löwenthal.

Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΤΑΘΕΡΟΤΗΤΑ της δημοκρατίας στις βιομηχανικές κοινωνίες του ανεπτυγμένου καπιταλισμού προϋποθέτει έναν ορισμένο τύπο πολιτικής κουλτούρας. Στο δέσιμο αυτό, ανάμεσα στη δημοκρατική σταθερότητα και στην πολιτική κουλτούρα μας καλεί να στρέψουμε την προσοχή μας ο Richard Löwenthal — ένας από τους σοσιαλδημοκράτες διανοούμενους της παλαιότερης γενιάς που άσκησε μεγάλη επιρροή — του οποίου ο ρόλος στη διαμόρφωση της πολιτικής της SPD μετά το Bad-Godesberg υπήρξε φυσικά πολύ σημαντικός, και που αμέσως μετά το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο παρήγαγε μια λαμπρή μαρξιστική ανάλυση για την ευρωπαϊκή αριστερά του μεταπολέμου. Αν όχι για άλλο λόγο, αλλά για το κείμενο αυτό, τις προτάσεις του οποίου εγκατέλειψε στη συνέχεια, απολαμβάνει σεβασμού μεταξύ των μαρξιστών, ως διανοούμενος που διαρκεί ως τις μέρες μας (βλ. Paul Sering, *Al di là del capitalismo*). Αργότερα, ασπάστηκε τη θεωρία του ολοκληρωτισμού και καταδίκασε όχι μόνο τους κοινωνικούς σχηματισμούς της ανατολικής Ευρώπης αλλά και τα κομμουνιστικά κόμματα της δυτικής Ευρώπης.

Η θεωρητική και πολιτική του θέση ενάντια στον «ολοκληρωτικό» κομμουνισμό δεν τον εμποδίζει, ωστόσο, να προωθήσει με σκεπτικισμό παρατηρήσεις γύρω από τη σταθερότητα της δυτικής δημοκρατίας.

Υπογραμμίζει με καθαρότητα το δίλημμα που κατά τη γνώμη του αντιμετωπίζει η δυτική δημοκρατία. Στη μια πλευρά αυτού του διλήμματος βρίσκεται η «ολοκληρωτική» απειλή, δηλαδή η απόπειρα να θεωρηθούν σαν ανταπόδεικτες «επιστημονικές» γνώσεις που διαμορφώθηκαν κατά τη διάρκεια της ιστορίας, η ορθή αντίληψη περί του κοινού καλού και οι στρατηγικές για την πραγματοποίησή του, και με τις γνώσεις που αποκτήθηκαν κατ' αυτό τον τρόπο να δημιουργηθεί η βάση για την πολιτική δράση-αυτή

είναι η πρόταση που, σύμφωνα με την αντίληψη των θεωρητικών του ολοκληρωτισμού, οδηγεί στην καταστολή της πολιτικής και κοινωνικής ελευθερίας. Από την άλλη πλευρά όμως, στο περιβάλλον της δυτικής φιλελεύθερης δημοκρατίας, ο πολιτικός ανταγωνισμός για την κατοχή των υπεύθυνων κέντρων όπου λαμβάνονται οι αποφάσεις του Κράτους κινδυνεύει να εκφυλιστεί σε καθαρή σύγκρουση συμφερόντων μεταξύ κοινωνικών ομάδων και πολιτικών οργανώσεων. Αν θεωρείται και εφαρμόζεται στην πράξη από τους πολίτες και τις πολιτικές élites σαν ένας ανταγωνισμός για την κατάκτηση ιδιαίτερων πλεονεκτημάτων, η δημοκρατία θα μπορούσε να περιοριστεί σε μια τέτοια κατάσταση που να καθιστά αδύνατη την εφαρμογή αποφάσεων που έχουν γίνει αποδεκτές από το σύνολο των πολιτών και, επομένως, καθίσταται αδύνατη η ίδια η κυβερνητική λειτουργία της. Το δίλημμα είναι καθαρό: ένας ορισμός για το περιεχόμενο του τι θα έπρεπε να είναι το δημόσιο αγαθό οδηγεί σε ολοκληρωτικές δομές. Αλλά η δημοκρατικο-ανταγωνιστική καταγγελία του ορισμού αυτού, η απλή ταύτιση του «κοινού καλού» με τ' αποτελέσματα τα οποία από καιρό σε καιρό προσφέρει ο ανταγωνισμός, μπορεί να οδηγήσει στην αστάθεια και στην ακυβερνησία.

Το καθήκον να λύσουν αυτό το δίλημμα ανατίθεται στα πολιτικά κόμματα. Αυτά θα πρέπει να πραγματοποιήσουν τη δύσκολη ισορροπία, να διαμορφώσουν ένα συνολικό ηθικο-πολιτικό σχέδιο για το κοινό καλό και συγχρόνως να είναι διατεθειμένα να εκτεθούν στον ανταγωνισμό των άλλων κομμάτων. Τα πολιτικά κόμματα οφείλουν να υποθηκεύσουν την ερμηνεία τους για το κοινό καλό και, προφανώς, ν' αποδεχτούν ότι υπάρχει ή, μάλλον, ότι είναι πολύ πιθανό να χάσουν, σύμφωνα με τους κανόνες της ανταγωνιστικής δημοκρατίας. Σύμφωνα με την ανάλυση του Löwenthal, θα πρέπει εξίσου να στηριχτούν στα περιεχόμενα και στις μορφές, στα προγράμματα τους και στους κανόνες του ανταγωνισμού. «Η φιλελεύθερη δημοκρατία μπορεί να λύσει τα προβλήματα της κοινωνίας με υψηλό επίπεδο βιομηχανοποίησης, με την προϋπόθεση ότι υπάρχουν κόμματα... διατεθειμένα και ικανά να επεξεργασθούν και να επιβάλουν προγράμματα, που θα στηρίζονται στο κοινό καλό για το δημόσιο έλεγχο της συνολικής κοινωνικής και οικονομικής ανάπτυξης». Ένα τέτοιο κόμμα θα κρατούσε προφανώς ίσες αποστάσεις από τους δύο τύπους κομμάτων, όπως ορίζονται από την κοινωνιολογία των κομμάτων: από τον τύπο του «ιδεολογικού κόμματος» ή «ταξικού κόμματος» (που διαθέτει, βεβαίως, ένα συγκεκριμένο ορισμό για το τι είναι κοινό καλό, αλλά δεν είναι διατεθειμένο να υποταχθεί στις διαδικασίες και στους κανόνες του δημοκρατικού ανταγωνισμού, τείνοντας αντιθέτως να κατακτήσει το Κράτος και, λενινιστικά, να το μετασχηματίσει με τέτοιο τρόπο ώστε η εξουσία του να μη μπορεί πλέον να αμφισβητηθεί) · και από τον τύπο του «κόμματος με τη μεγαλύτερη δυνατή εκλογική

μαζικοποίηση» ή «κόμμα που τα ρουφάει όλα», που μπορεί και οφείλει να καταγγείλλει την ίδια την προγραμματική σύνθεση και ανθεκτικότητα, τα σχετικά αυτόνομα σχέδια για το κοινό καλό, για να κατακτήσει ή να προστατεύσει πλειοψηφίες (όσο ετερογενείς κι αν είναι) στη συνεχή εκλογική εκστρατεία στη μαζική σύγχρονη δημοκρατία.

Σύμφωνα με τον Löwenthal, αντίθετα, οι κομματικές élites οφείλουν πάντα «να κάνουν έκκληση σε μια κοινή συνείδηση των πολιτών» και «να πάψουν να συμπεριφέρονται σαν απλές συμμαχίες ομάδων συμφερόντων οφείλουν να εμφανίζονται σαν φορείς εναλλακτικών σχεδίων για τη συνολική ανάπτυξη και να πείθουν τους πολίτες να ψηφίζουν για τα συνολικά ζωτικά ζητήματα». Η «διευρυμένη κοινή συνείδηση των πολιτών» θα μπορούσε το δίχως άλλο να θεωρηθεί σαν «ουσιαστική προϋπόθεση για την επιβίωση (της δημοκρατίας) στις κοινωνίες με υψηλό επίπεδο βιομηχανοποίησης». Αυτή η κοινή συνείδηση — ή αυτή η πολιτική κουλτούρα — στην οποία αναφέρονται και την οποία επικαλούνται τα κόμματα και στηρίζονται σ' αυτήν, και που με τη σειρά τους πρέπει να αναπτύσσουν και να προωθούν για να σταθεροποιήσουν τη φιλελεύθερη δημοκρατία, συνίσταται, κατά τον Löwenthal, στην «έννοια την οποία έχει ο δεσμός που διατηρούμε με τους όμοιους μας», στη «συνείδηση την οποία διαμορφώνουμε για μορφές ζωής, κοινούς θεσμούς» και «κοινές αξίες». Βάση και πηγή αυτής της «επικοινωνίας», την οποία, δεν παρέχουν συμφέροντα αλλά προέρχεται ακριβώς από αξίες και κανόνες, είναι η ιστορία και η «ιστορική ταυτότητα της συγκεκριμένης συλλογικότητας» που μπορεί να επιτευχθεί μόνο με την παρατήρηση του εαυτού της.

Αν εκθέτουμε εδώ αυτή την καθαρή (και άξια να υπογραμμιστεί, δίχως αμφιβολία, στις θεμελιώδεις γραμμές της) σύνθεση του Löwenthal για τις προϋποθέσεις που θα επέτρεπαν τη σταθερότητα της σύγχρονης δημοκρατίας, δεν το κάνουμε για να ειρωνευτούμε το γεγονός ότι ένας από τους πιο δηκτικούς αντικομμουνιστές θεωρητικούς της γερμανικής πολιτειολογίας φθάνει στο σημείο να διατυπώνει απόψεις για τη σταθερότητα της δημοκρατίας που δεν διαφοροποιούνται ουσιαστικά στα θεμελιώδη στοιχεία τους από τις «ευρωκομμουνιστικές» αντιλήψεις, και ιδιαίτερα στην πιο πρόσφατη διατύπωση για τη γερμανική αντίληψη περί ηγεμονίας. Αναφερθήκαμε στις θέσεις του Löwenthal επειδή πρόκειται για έναν αντιπροσωπευτικό θεωρητικό της γερμανικής σοσιαλδημοκρατίας που ασκεί επιρροή. Για το λόγο αυτό η θεωρία του για τη δημοκρατική σταθερότητα — στην οποία, όπως είδαμε, το στοιχείο της πολιτικής κουλτούρας που θεμελιώθηκε ιστορικά και εμφάνισε συνεκτικότητα αναπτύσσει έναν ιδιαίτερο ρόλο — μπορεί να ληφθεί υπόψη σαν ορθό μέτρο, που δεν εμφανίζει κάτι το ύποπτο,, από το οποίο δεν μπορούν να εξαχθούν ωφέλη και με το οποίο θα συγκρίνουμε

την πολιτική της γερμανικής σοσιαλδημοκρατίας. Το συνολικό ζήτημα το οποίο πρέπει να εξετάσουμε είναι το ακόλουθο: η γερμανική σοσιαλδημοκρατία, μετά τη συμμετοχή της — από το 1966 ισότιμα και από το 1969 μόνη της — στις «κυβερνητικές ευθύνες» ανταποκρίθηκε με την πολιτική της και το πρόγραμμα της στα κριτήρια που τέθηκαν σ' αυτήν (όπως και στα άλλα κόμματα) από έναν από τους κύριους θεωρητικούς της; Χειρίστηκε την πολιτική και το πρόγραμμα της με μια ειδική ερμηνεία για την «ιστορική ταυτότητα της συγκεκριμένης συλλογικότητας» και, αντίθετα, συνεισέφερε από τη μεριά της για ν' ακονίσει και να διευρύνει τη συνείδηση αυτής της κοινότητας; Μπορούσε να αναφέρεται σε μια «συλλογική πολιτική ταυτότητα» των πολιτών και να ενδυναμώνει αυτή την ταυτότητα;

Η συνείδηση της συλλογικής ταυτότητας που απουσιάζει.

Η ΘΕΣΗ ΜΑΣ — που θα προσπαθήσουμε να αιτιολογήσουμε στις σελίδες που ακολουθούν — είναι η ακόλουθη: η γερμανική σοσιαλδημοκρατία δεν έκανε όλα όσα μπορούσε και, κατά συνέπεια, το λιγότερο δεν βοήθησε στην προώθηση των προϋποθέσεων που απαιτούνται για τη φιλελεύθερη δημοκρατία όπως διατυπώθηκαν από τον Löwenthal. Για να επαληθευτεί η θέση αυτή δεν πρέπει να παραμελήσουμε ή να υπερεκτιμήσουμε το γεγονός ότι, δεδομένης της ιδιαιτερότητας της γερμανικής ιστορίας του XX αιώνα, όλα τα κόμματα, αλλά κυρίως η σοσιαλδημοκρατία, συναντούν ιδιαίτερες δυσκολίες όταν πρόκειται να επικαλεστούν μια οποιαδήποτε συνειδητή συλλογική ταυτότητα, είτε αυτή λαμβάνεται με την εθνική, θεωρητική, ταξική έννοια είτε με την πολιτιστική. Σε ό,τι αφορά το «εθνικό ζήτημα», η προσπάθεια να καταστεί το σημείο αναφοράς αντίληψης περί του κοινού καλού αποκλείστηκε, όχι μόνο εξαιτίας των σωβινιστικών και ρατσιστικών παραμορφώσεων που έχει υποστεί από τον εθνικοσοσιαλισμό η έννοια «γερμανικό έθνος» αλλά και γιατί, εξαιτίας της οικονομικής, πολιτικής και στρατιωτικής ένταξης και ολοκλήρωσης στα πλαίσια της Δύσης, που σταθεροποιήθηκε την εποχή του 1950, κάθε γερμανική πολιτική υπήρξε σταθερά και αμετάκλητα αγκυροβολημένη στις σχέσεις υπερεθνικών εξαρτήσεων (NATO, ΕΟΚ)· και επιπλέον, ιδιαίτερα για τη σοσιαλδημοκρατία, αφού το σχέδιο της ομαλοποίησης των οικονομικών σχέσεων και της εξωτερικής πολιτικής με τη Σοβιετική Ένωση, την Πολωνία και τη Λαϊκή Δημοκρατία της Γερμανίας, που άρχισε να εφαρμόζεται στις αρχές της δεκαετίας του 1970 κάτω από τη διεύθυνση του Willy Brandt μπόρεσε να επιβεβαιωθεί μόνον όταν στράφηκε εναντίον των πολιτικο-πολιτιστικών υπολειμμάτων που «εμπνέονταν από την εθνική ταυτότητα» (που γινόταν κατανοητή σαν «κρατική ενότητα» των δύο Γερμανιών).

Το «γερμανικό έθνος» σήμερα δεν αποτελεί πλέον σημείο αναφοράς που να λαμβάνεται σοβαρά υπόψη ώστε να μπορεί να αιτιολογεί το πρόγραμμα οποιουδήποτε μέρους σε έκταση μεγαλύτερη από εκείνη του περιθωρίου· κατά συνέπεια λύθηκαν ανεπιτυχώς και οι αντίθετες απόπειρες, που σκοπό έχουν να επαναδραστηριοποιήσουν ενάντια στη σοσιαλδημοκρατία, κατά τη διάρκεια των εκλογικών εκστρατειών στα χρόνια του '70, την παλιά επιφύλαξη για «έλλειψη εθνικού θάρρους». Σε ό,τι αφορά τους δομικούς όρους που αναφέρονται σε ταξικές κατηγορίες, δηλαδή στις δυνατότητες που υπάρχουν ώστε το πολιτικό πρόγραμμα να μπορεί να αναφέρεται σε μια συλλογική ταυτότητα που ορίζεται με κοινωνικο-οικονομικούς όρους, θα πρέπει να θυμόμαστε ότι η εξαφάνιση των εργατικών οργανώσεων από τον εθνικοσοσιαλισμό και η ευημερία που ακολούθησε μετά το τέλος του πολέμου, καθώς και οι μετασχηματισμοί τους οποίους εισήγαγε στην κοινωνική δομή της δυτικής Γερμανίας, οδήγησαν συνολικά στο σημείο ώστε ο ορισμός του «εργάτη» να περιέχει λιγότερο το χαρακτηριστικό γνώρισμα μιας συλλογικής ταυτότητας, μιας κοινής αντίληψης και ερμηνείας όλων των περιβαλλόντων της κοινωνικής ζωής, πόσο μάλλον το χαρακτήρα μιας κοινωνικο-στατιστικής κατηγορίας, σε μεγαλύτερο, βαθμό οργανωμένης πολιτικά. Αυτό έχει σαν συνέπεια το ότι ο ορισμός του «εργάτη», όπως και προηγουμένως ο ορισμός του «γερμανού», στερείται σχεδόν σημασιών οι οποίες να έχουν σαν κοινό παρονομαστή μια κοινή εμπειρία του παρελθόντος ή να αναφέρονται σ' ένα κοινό μελλοντικό προσανατολισμό, και στους οποίους η κρατική πολιτική δεν μπορεί να αναφέρεται σαν να αποτελούσαν την κανονιστική της βάση. Από την υποβαθμισμένη πολιτικο-πολιτιστική σημασία της κατηγορίας «έργα της» για τη ζωτική σφαίρα όλων όσων είναι υποχρεωμένοι να πουλούν την εργατική τους δύναμη, η SPD το 1959, όπως είναι γνωστό, εξήγαγε το συμπέρασμα ότι έπρεπε να ξεφορτωθεί την ετικέτα της, που δεν είχε προοπτικές ανάμεσα στους εκλογείς, ως «εργατικού κόμματος», και να διακηρύξει ότι γίνεται, από τη στιγμή εκείνη, «λαϊκό κόμμα».

Ανάλογα ισχύουν τελικά και για τις συλλογικές πολιτιστικές ταυτότητες, μεταξύ των οποίων η θρησκευτική διαδραμάτιζε ανέκαθεν αποφασιστικό ρόλο σαν λαμπρό σημείο αναφοράς της πολιτικής δράσης. Αν και οι πολιτικοί αντίκτυποι ενός γενικού «αποτελέσματος λαϊκοποίησης» συχνά υπερεκτιμούνται, και στη βάση επίσης των εκλογικών αποτελεσμάτων (για παράδειγμα η χαμηλή ακόμα αναλογία των καθολικών εκλογέων που ψηφίζουν σοσιαλδημοκρατία σε σχέση με το σύνολο των εργαζομένων που και αυτοί ψηφίζουν SPD) θα μπορούσε να αποκαλυφθεί το πάντοτε αξιόλογο βάρος παραγόντων που ομολογούνται μονό κατά την εξομολόγηση· θα πρέπει ωστόσο να λάβουμε υπόψη μας ότι, εξαιτίας της εθνικής διαίρεσης, η δυτική Γερμανία δομήθηκε

περίπου με τέτοιο τρόπο που να μοιάζει στους παράγοντες αυτούς, πράγμα που με τη σειρά του λειτουργεί ώστε (διαφορετικά απ' ό,τι συμβαίνει, για παράδειγμα, στην Ολλανδία) το κομματικό σύστημα να δομηθεί και αυτό από μιας αρχής με υπερθρησκευτικό τρόπο.

Συνολικά, λοιπόν, στη δυτική Γερμανία — σε σχέση με όλες τις άλλες χώρες της νότιας και δυτικής Ευρώπης — έχουμε να κάνουμε μ' ένα ελάχιστο ανεπτυγμένο υπόστρωμα «προ-πολιτικών» αποφάσεων για εθνικού, κοινωνικο-οικονομικού ή πολιτιστικού τύπου συλλογικές ταυτότητες, στις οποίες η πολιτική των κομμάτων ή των κυβερνήσεων έχει τη δυνατότητα να αναφέρεται με τον ίδιο τρόπο που μπορεί ν' αναφέρεται σ' έναν κατάλογο που περιέχει αιτιολογήσεις και ερμηνείες που γενικά εξομοιώνονται με την έννοια του κοινού καλού. Αυτή η διαπίστωση υπογραμμίστηκε από το γεγονός ότι στη Γερμανική Ομοσπονδιακή Δημοκρατία — που και στο σημείο αυτό διαφέρει από το μεγαλύτερο μέρος των γειτόνων της — δεν υπάρχουν «υπο-εθνικιστικές» συλλογικές ταυτότητες, για παράδειγμα εθνικές, γλωσσικές ή θρησκευτικές μειοψηφίες, ούτε θρησκευτικά κινήματα με κάποια αριθμητική σπουδαιότητα. Κατά συνέπεια, δεν είναι εύκολο σε κανένα πολιτικό κόμμα ν' αναφέρεται σε μια κάποια προδιαμορφωμένη πολιτιστική συνείδηση για τη συλλογική ταυτότητα, σε σημαντικές πολιτικές δομές και σχήματα που γενικά να μπορούν να εξομοιωθούν με την πολιτική κουλτούρα. Η θέση του Löwenthal ότι «αυτή... η δημοκρατία που στερείται ιστορικών ριζών (έχει ανάγκη) για τη μακροχρόνια σταθερότητα της και την ικανότητα ανάπτυξης... από μια συνείδηση της ιστορικής ταυτότητας της», φανερώνει ένα ιδιαίτερα δύσκολο έργο που πρέπει να συντελεστεί για τη γερμανική κατάσταση.

Κρατικός ρεφορμισμός δίχως σχέδιο.

ΤΩΡΑ, Η ΣΟΣΙΑΛΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ στα χρόνια του '70 δεν είναι φυσικά μόνο το παθητικό θύμα αυτής της χαρακτηριστικής γοητείας των πολιτικο-πολιτιστικών δομών στη Γερμανική Ομοσπονδιακή Δημοκρατία, αλλά αντιθέτως — αυτή είναι η δική μας θέση — συνεισέφερε ενεργά (μολονότι μη συνειδητά) στην ακόμη μεγαλύτερη αποσύνθεση τους, τόσο ώστε να μη φαίνεται σήμερα σαν μη ρεαλιστική η προοπτική του να πέσει «θύμα του εαυτού της» στο προσεχές μέλλον, δηλαδή να παραιτηθεί από ηγεμονικές πολιτικές εμπνεύσεις και τη συγκεκριμένη πολιτικο-πολιτιστική βάση που εκφράζει αυτή την ηγεμονία.

Ο κίνδυνος αυτός προέρχεται κατά πρώτο λόγο από το γεγονός ότι η γερμανική

σοσιαλδημοκρατία αντιπροσωπεύει μια εξαιρετικά κρατιστική ρεφορμιστική θεώρηση. Αποτελεί φυσικά τυπικό χαρακτηριστικό γνώρισμα όλων των σύγχρονων σοσιαλδημοκρατικών κομμάτων το ότι αναγνωρίζουν την κομματική δημοκρατία του Κράτους πρόνοιας σαν την καθοριστική πολιτική τάξη και παραιτούνται, με τα προγράμματα τους, από την επιδίωξη μετασχηματισμών που αφορούν τις φιλελεύθερες συνταγματικές εγγυήσεις (για παράδειγμα την εγγύηση της ατομικής ιδιοκτησίας) ή τις διαδικασίες διαμόρφωσης της πολιτικής θέλησης και των πολιτικών αποφάσεων (για παράδειγμα, με την έννοια των σχεδίων περί δημοκρατίας των συμβουλίων). Αυτή η θεμελιώδης πολιτικο-στρατηγική επιλογή, υπέρ της οποίας μπορούν αναμφισβήτητα να συνηγορήσουν σοβαροί θεωρητικοί λόγοι και ιστορικές εμπειρίες, δεν μας υποχρεώνει εντούτοις να περάσουμε από μια άνευ όρων αναγνώριση της συνταγματικής δημοκρατικής-κοινοβουλευτικής τάξης σ' έναν περιορισμό, αυτόν της ρεφορμιστικής πολιτικής που στερείται εναλλακτικών λύσεων, σε κρατιστικές μορφές και διαδικασίες. Θα ήταν εξάλλου ευκολονόητη μια παραλλαγή του ρεφορμισμού που θα στηριζόταν προγραμματικά σε κοινωνικές δυνάμεις και αγώνες, αντί να περιοριστεί, όπως μπορούμε να παρατηρήσουμε στην περίπτωση της γερμανικής σοσιαλδημοκρατίας, σε μια κρατιστική αντίληψη για την πολιτική, που τη θεωρεί σαν «κυβερνητική υπευθυνότητα» ή πολιτικοδιοικητική ρύθμιση.

Στη συζήτηση που αναπτύχθηκε για το ζήτημα του σοσιαλδημοκρατικού κρατισμού — που ξεκίνησε όπως ήταν φυσικό από περιοδικά μη προσκείμενα στην SPD όπως το *Ästhetik und Kommunikation* — το σοσιαλδημοκρατικό πολιτικό σχήμα ορίζεται μ' αυτή την έννοια: «το Κράτος της SPD νομιμοποιείται σαν καθολικός παραγωγός των συνθηκών της ζωής» στη Γερμανική Ομοσπονδιακή Δημοκρατία θα μπορούσε να γίνει κατανοητή μια κρατικοποίηση των συνθηκών της ζωής. Πάνω-κάτω, η μεθοδολογική πρόταση της σοσιαλδημοκρατικής πολιτικής ηχεί κατ' αυτό τον τρόπο: «Σκεφτόμαστε εμείς!». Η προσδοκώμενη από τον εκλογέα χορηγία σαν αντάλλαγμα της ψήφου του προς την SPD προσφέρεται με τη μορφή της οργανωμένης και επιμελημένης από τη διοίκηση «ποιότητα της ζωής», μιας γενικής ευημερίας την οποία επιμελείται και διαχειρίζεται το Κράτος.

Δεν θέλουμε να σταματήσουμε εδώ για να κάνουμε ένα νέο απολογισμό των κατακτήσεων και των επιτυχιών του Κρατικού ρεφορμισμού στα χρόνια του '70· είναι γνωστό ότι, για παράδειγμα, στο πεδίο της εκπαιδευτικής πολιτικής, αλλά και σ' εκείνο της κοινωνικής πολιτικής, οι κατακτήσεις και οι επιτυχίες υπήρξαν κάθε άλλο παρά επιβλητικές. Μας ενδιαφέρουν μάλλον οι συνέπειες τις οποίες είχε μια μορφή πολιτικής

που αντιλαμβάνεται την αλλαγή πάντοτε κατά τρόπο μονοδιάστατο, σαν διοικητική και νομικίστικη επέμβαση, σαν αποκλειστικά κρατικό μετασχηματισμό των συνθηκών της ζωής. Αυτή η ιδιαίτερη μορφή χειραφέτησης που εισάγεται κρατιστικά, κι επομένως είναι «ετεροκαθοριζόμενη», διαθέτει φυσικά, από το ένα μέρος, το πλεονέκτημα ότι συμψηφίζει ως ένα σημείο το έλλειμμα της κοινωνικής εξουσίας των μισθωτών εργαζομένων και άλλων κατηγοριών που βρίσκονται σε μειονεκτική θέση με απαιτήσεις και διακανονισμούς που τίθενται πολιτικά και νομικά.

Αλλά αυτή η κρατιστική φθορά μιας σχέσης που αναφέρεται σε κοινωνική δύναμη έχει και μian άλλη όψη, το αρνητικό δηλαδή αποτέλεσμα ότι όχι μόνον ανακουφίζει με τα ευεργετήματα της αλλά συγχρόνως στερεί απ' αυτά το νόημα τους, δηλαδή εμποδίζει τους ανθρώπους ν' αντιληφθούν και να πραγματοποιήσουν αυτόνομα τις ιδέες τους, για ό,τι από καιρό σε καιρό τους είναι αναγκαίο προκειμένου να καλυτερεύσουν τις συνθήκες της ζωής τους. Όχι μόνο με τη θετική έννοια, αλλά και με την αρνητική, οι πολίτες βρίσκονται στην κατάσταση των αντικειμένων της διοικητικής πρόνοιας, που όχι μόνο γλυτώνουν αλλά και τους είναι απαγορευμένη μια δική τους πάλη. Βρισκόμαστε λοιπόν, όπως πρόσφατα είπε ο Preuss, «μπροστά στο δίλημμα ότι δεν μπορούμε να παραιτηθούμε από την «υπέρτατη εξουσία» (δηλαδή από την κρατιστική αντίληψη περί ρεφορμισμού, V.G./C.O.), αφού αντιπροσωπεύει τους αδύναμους, τους μη οργανωμένους και την κοινωνία στο σύνολο της... και τον ίδιο καιρό θα πρέπει να διακρίνουμε ένα εμπόδιο στην ανάπτυξη μορφών ζωής και κανόνων συμπεριφοράς που έχουν υποστεί με μικρότερο βαθμό αλλοτρίωση».

Η κρατιστική διαχείριση των κοινωνικών προβλημάτων, που κόβει τους δεσμούς με τις εμπειρίες, τις μορφές δράσης και τις αξίες της κοινωνικής βάσης, δεν μπορεί να είναι βέβαιη ότι οι λύσεις των προβλημάτων τις οποίες θέτει σ' εφαρμογή θα γίνουν στη συνέχεια κατανοητές και αποδεκτές σαν τέτοιες. Κάθε μορφή εκσυγχρονισμού των παραγωγικών σχέσεων στο χώρο της εκπαίδευσης, της υγείας και της πρόνοιας, του ελεύθερου χρόνου, της κουλτούρας, της κατοικίας ή της πολεοδομίας, δεν προσλαμβάνει μόνο τη θετική πλευρά της μεταρρύθμισης αλλά και την πλευρά της ασάφειας και συχνά την αρνητική πλευρά, που έχει η επέμβαση και η κτηνώδης κι ερεθιστική παρεμπόδιση. Οι πολίτες βρίσκονται μπροστά σε νέες συνθήκες, η αξία των οποίων και η συνεισφορά τους για μια καλύτερη «ποιότητα της ζωής» θα ήταν προφανείς μόνον αν η έκβαση της αναδόμησης βασιζόταν σαφώς στους κανόνες μιας πολιτικής κουλτούρας. Σε όσο μικρότερη έκταση συμβαίνει αυτό, τόσο περισσότερο κινδυνεύουν τ' αποτελέσματα των μεταρρυθμίσεων και του προγραμματισμού ν' αποτελούν τη σκιερή πλευρά του

εκσυγχρονιστικού μηχανισμού της διοίκησης και των «ειδικών», που δεν προσφέρουν τίποτα για να καλυτερεύσει η ποιότητα της ζωής. Κάθε στενή κρατιστική αντίληψη για το ρεφορμισμό αποποιείται όχι μόνο τις παροτρύνσεις και την κοινωνική απήχηση που μπορούν να είναι αποφασιστικής σημασίας για την επιτυχία του· αποποιείται επίσης τις δυνατότητες αυτοδιόρθωσης σύμφωνα με τις απαιτήσεις των ενδιαφερομένων.

Οι αντιθέσεις και τα προβλήματα που προέρχονται από τον αυστηρό και μονόπλευρο σοσιαλδημοκρατικό κρατισμό δεν οφείλονται σήμερα — όπως απέδειξε η εκλογική εκστρατεία του 1980 — στις επιτυχίες της δεξιάς με τη δημαγωγική κριτική που ασκεί στη γραφειοκρατία, στο κράτος πρόνοιας και στη γενικευμένη «προστασία» του πολίτη από το Κράτος. Βρίσκουν επίσης έκφραση στην εχθρότητα που εκδηλώνουν συχνά για λόγους αρχής οι εκπρόσωποι της οικονομίας και της κουλτούρας των «εναλλακτικών» στις σχέσεις τους με τους σοσιαλδημοκράτες εκπροσώπους του κρατικού ορθολογισμού. Οι παράγοντες αυτοί συντελούν ώστε να μην φαίνεται ασυνήθιστη η προοπτική μιας αυτοπαράλυσης του σοσιαλδημοκρατικού κρατισμού.

Η δεύτερη πλευρά στην οποία θεμελιώνεται αυτός ο φόβος είναι η σαφής — παρά τον κρατισμό — κανονιστική απουσία προοπτικών για την πολιτική κουλτούρα της σοσιαλδημοκρατίας όταν κυβερνά ή συνδέεται με την κυβέρνηση. Οι επίσημες «θεμελιώδεις αξίες» που ρυθμίζονται από το κόμμα, όπως η ελευθερία, η δικαιοσύνη και η αλληλεγγύη, δεν μεταφράζονται κατά κάποιο τρόπο σε συγκεκριμένες ιδέες για την «ποιότητα της ζωής» στο εργοστάσιο, στις πόλεις ή στο οικογενειακό περιβάλλον. Παρουσιάζει ενδιαφέρον το γεγονός ότι οι σκοποί που συνδέονται με την αξία (αρνητικά) της «ειρήνης» (αρνητικά με την έννοια της ύφεσης και της παρεμπόδισης του πολέμου) αποτελούν ακόμα τα σύμβολα της μεγαλύτερης επιτυχίας της σοσιαλδημοκρατικής πολιτικής. Κατά τα άλλα κυριαρχεί μια προγραμματική ασάφεια που θα μπορούσε να οριστεί σαν «φιλελευθερισμός της αμηχανίας», μια θέληση για αφηρημένο εκσυγχρονισμό που στερείται ενός ευρύτερου σχεδιασμού. Αυτό το πρόβλημα αναγνωρίζεται σήμερα ως ένα βαθμό και είναι αυτό για το οποίο παραπονούνται και σοσιαλδημοκράτες πρώτου μεγέθους: «Ένα από τα θεμελιώδη σφάλματα της σοσιαλδημοκρατίας μετά το Bad-Godesberg είναι ότι οδήγησε το υπαρξιακό ζήτημα στην απομόνωση της ιδιωτικής σφαίρας, ακολουθώντας το απόφθεγμα: «τα εσωτερικά προβλήματα του καθέναν οφείλει να τα λύνει μόνος του».

Ο Glotz συμπεραίνει από τη διάγνωση του αυτή ότι «...το εργατικό κίνημα... πρέπει να επαναπροσδιορίσει τον παλιό σκοπό του: οφείλει... να κατακτήσει υποστηρικτές για την

παγκόσμια αντιπαράθεση... Αλλά για να γίνει αυτό θα πρέπει να μάθει από την αρχή να μην υποτιμά τη σημασία του ηθικο-πολιτικού στοιχείου στην ιστορία». Φυσικά ο Glotz δεν μπαίνει στον κόπο ν' αναρωτηθεί περισσότερο για τις πολιτικές, οργανωτικές και θεωρητικές προϋποθέσεις που κρίνονται ως αναγκαίες για να μπορεί το στοιχείο αυτό να βρει την επαλήθευσή του. Αν έμπαινε στον κόπο ν' αναρωτηθεί θα κατέληγε κατά την άποψή μας στο συμπέρασμα ότι η σοσιαλδημοκρατική πολιτική κουλτούρα μπορεί, αναμφίβολα, να οριστεί σαν μια πολιτική-ιδεατή κατάσταση που δεν προσφέρεται για τέτοιου είδους προτάσεις. Αυτή η θετική «κουλτούρα SPD», της οποίας ο Glotz επιζητεί εστιασμένα και εσπευσμένα την ανανέωση, δεν συμφιλώνεται τελικά με την οργανωτική και κυβερνητική πρακτική της SPD. Η αντικειμενική φύση αυτής της διαφωνίας (την οποία ελάχιστοι γνωρίζουν τόσο καθαρά όσο ο Glotz) είναι η «κουλτούρα SPD».

Σε σχέση με τα χριστιανικά, τα κομμουνιστικά και επίσης τα φιλελεύθερα ή τα ριζοσπαστικά κόμματα, τα σοσιαλδημοκρατικά υποφέρουν σ' αξιοσημείωτο βαθμό από το πρόβλημα ότι δεν μπορούν ν' αναφερθούν σ' ένα πρόγραμμα, σ' έναν παραδοσιακό κατάλογο προσανατολισμών και αξιών, σε μια αγωνιστική ταξική κουλτούρα, σε μια χριστιανική ηθική ή σ' ένα αστικό πάθος για την ελευθερία. Περισσότερο ανυπεράσπιστα από τα άλλα εκτίθενται στο «δίλημμα του εκσυγχρονισμού». Ο «πλουραλισμός» που χαρακτηρίζει το εκλογικό σώμα και που εμφανίζεται με τη στροφή προς τον «τύπο» του λαϊκού κόμματος οξύνει αυτή τη γοητεία που προσφέρουν παροχές με αξία. Στην περίπτωση της γερμανικής σοσιαλδημοκρατίας, οξύνεται ακόμη περισσότερο από την ένδειξη — ίσως μοναδική στη δυτική Ευρώπη — την οποία παρουσιάζει το δυτικό γερμανικό κράτος σ' ό,τι αφορά τα πολιτικά σύμβολα που αναγνωρίζονται συλλογικά. Τέτοιου είδους σύμβολα, που συχνά συγκρίνονται στο χώρο και το χρόνο, σπανίζουν στη Γερμανική Ομοσπονδιακή Δημοκρατία.

Οι πολιτικές εορτές (17 Ιουνίου και 20 Ιουλίου) αναφέρονται σε γεγονότα που τοποθετούνται πέρα από τα γεωγραφικά ή ιστορικά σύνορα της δυτικογερμανικής Δημοκρατίας, και όχι στη θεμελίωσή της· γεγονός που από μόνο του είναι κάτι το μοναδικό. Η «πρωτεύουσα» Βόννη δεν αντιπροσωπεύει παρά το λόγο στον οποίο οφείλεται η ύπαρξη του κράτους αυτού. Τα πρόσωπα που θα μπορούσαν να συμβολίζουν τις σοσιαλδημοκρατικές παραδόσεις, εφόσον μπόρεσαν και επιβίωσαν του φασισμού, απεβίωσαν στο μεταξύ ή βρίσκονται σε προχωρημένη ηλικία για να μπορούν να ενεργοποιηθούν πολιτικά. Παράδειγμα αυτής της κατηγορίας αποτέλεσε ο Gustav Heinemann, που ωστόσο αντιπροσώπευε τη φιλελεύθερη-αστική και προτεσταντική προέλευση μάλλον παρά τη δημοκρατική-σοσιαλιστική. Στη θέση τους υπάρχει τώρα μια

«ομάδα» νεαρών «πραγματιστών», στους οποίους όμως δύσκολα μπορεί να διακρίνει κανείς τη φυσιογνωμία, τη γλώσσα, τη βιογραφία και τη διαμόρφωση, και γι' αυτό δεν μπορούν να χρησιμεύσουν αυτοί οι ίδιοι ως φορείς συμβόλων. Η «ένδεια που χαρακτηρίζει το περιεχόμενο» της σοσιαλδημοκρατικής πολιτικής καθώς και η κενότητα των εκπροσώπων της δεν εξαλείφονται, και αντιθέτως γίνεται περίγελος και προκαλεί τον οίκτο, καθώς αδέξια προσπαθεί να καλλιεργήσει μια στρατιωτική παράδοση (ή καθώς ο ομοσπονδιακός σοσιαλδημοκράτης καγκελάριος έχει την αβλαβή συνήθεια να διαλέγει ένα καπέλο που θα καθιστά αναγνωρίσιμη τη βόρεια καταγωγή του). Στη γερμανική ιστορία η σοσιαλδημοκρατία δεν έχει να επιδείξει κάποιο σοβαρό χαρακτηριστικό με το οποίο θα μπορούσε να πει ποια είναι και τι θέλει.

Στη συμβολική και κανονιστική γοητεία που ασκεί η σοσιαλδημοκρατία ως κυβέρνηση αντιστοιχεί το «άνοιγμα», που αντιπροσωπεύει ένα θεμελιώδες δείγμα της σοσιαλδημοκρατικής πολιτικής. Δεν υπάρχει κάποιο κοινωνικο-πολιτικό σχέδιο που να μπορεί ν' αναγνωριστεί ή να διατυπωθεί σαν πρόγραμμα, κάποιο μοντέλο κοινωνικής ζωής το οποίο ακολουθείται και που μπορεί να συγκριθεί μ' εκείνο που συναντάμε τόσο στους χριστιανούς αντιπάλους όσο και στους κομμουνιστές της σοσιαλδημοκρατίας. Υπάρχουν αντίθετα τυπικοί στόχοι: η πολιτική (εκλογική) στρατηγική αναφέρεται σ' όλες τις κοινωνικές ομάδες, τα στρώματα και τις τάξεις· η μεθοδολογία που επιθυμεί το ευμετάβλητο, την κινητικότητα, την ανανέωση, την αρχή της μη επεξεργασίας των απόψεων και προτιμά να τις «αφήνουμε ανοικτές». Η σοσιαλδημοκρατική πολιτική διαδικασία — συνεχίζουν να εξηγούν οι θεωρητικοί της όπως ο Peter Glotz — προσφέρει μια ατμόσφαιρα κατάλληλη για διάλογο και για συνεργασία προς κάθε κατεύθυνση. Όσο συμπαθητική κι αν φαίνεται από πρώτη άποψη η διακηρυγμένη καταγγελία της δογματικής σαβούρας και της κοινωνικο-πολιτικής διάκρισης, μια δεύτερη ματιά αποκαλύπτει ότι το «άνοιγμα» αυτό είναι ένα άλλοθι για την ακαθόριστη, τη μη συγκεκριμένη διάθεση για αντίδραση απέναντι στις υπάρχουσες κοινωνικο-οικονομικές σχέσεις δύναμης και εκβιασμού. Όποιος είναι «ανοικτός» για λόγους αρχής εκτίθεται, προβάλλοντας μικρότερη αντίσταση, στην επιρροή των οικονομικών, πολιτικών και πολιτιστικών δομών όπου η δυνατότητα για μια ενδιαφέρουσα χρήση αυτού του «ανοίγματος» έχει μοιραστεί, κι αυτό είναι πασίγνωστο, κατά τρόπο εξαιρετικά ανομοιογενή. Με δεδομένη την κατάσταση αυτή, η σοσιαλδημοκρατία, που δεν συνδέεται σχεδόν με τίποτα άλλο εκτός από το «άνοιγμα» της, καταλήγει σ' ένα τύπο πολιτικής που θα μπορούσε να οριστεί συγχρόνως σαν «απληστία για εξουσία» και «τύφλωση από την εξουσία»: απληστία για εξουσία, επειδή το συμφέρον για την σωτηρία της σοσιαλδημοκρατικής «κυβερνητικής ευθύνης»,

οφείλει να αφήνει σε εκκρεμότητα κάθε κανονιστικό πρόγραμμα: τύφλωση από την εξουσία, επειδή οι αντίκτυποι και οι δυνατότητες για μια πραγματική χρήση ενός τέτοιου «ανοίγματος» πρέπει αναμφίβολα και αναγκαστικά να απομακρυνθούν και να αγνοηθούν.

Η θέληση για έναν αφηρημένο και ασαφή από πολιτικο-κανονιστική άποψη εκσυγχρονισμό, καθαρά κρατιστικό, που χαρακτηρίζει τη δράση της σοσιαλδημοκρατικής κυβέρνησης περισσότερο από οποιοδήποτε άλλο κόμμα, παράγει λανθάνουσες συνέπειες που αποτελούν ένα τρίτο στοιχείο της σοσιαλδημοκρατικής πολιτικής κουλτούρας: τη βίαιη αποσταθεροποίηση των θεσμικών παραμέτρων όλων των πεδίων της κοινωνικής ζωής. Στην τελευταία εκλογική εκστρατεία οι συντηρητικές και αντιδραστικές δυνάμεις της Γερμανικής Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας ιδιοποιήθηκαν το προσφερόμενο επιχείρημα, αλλά το γεγονός ότι μπόρεσαν να το κάνουν βρίσκοντας μεγάλη απήχηση είναι ένα δεδομένο που πρέπει να χρεωθεί στα απαρατήρητα αποτελέσματα της κρατιστικής έμπνευσης για τον εκσυγχρονισμό. Αν η μεγάλη ιστορική προοπτική του σοσιαλιστικού εργατικού κινήματος συνίστατο στο να αποδίδει στην τεχνικο-βιομηχανική διαδικασία του καπιταλιστικού εκσυγχρονισμού μια ιστορική σημασία, που θα προχωρούσε πέρα από τον ίδιο τον καπιταλισμό, κατανοώντας ότι η καταστροφή του παλιού θα αποτελούσε τον ίδιο καιρό την οικοδόμηση του καινούργιου, και' εξήγαγε από την ανάπτυξη των ανθρωπίνων και υλικών παραγωγικών δυνάμεων το σχέδιο για μια ειρηνευμένη και δίκαιη κοινωνική τάξη, η σύγχρονη σοσιαλδημοκρατία έχει χάσει από το πεδίο της όρασης της οποιαδήποτε ιδέα που θα αφορούσε τη σχέση μεταξύ καταστροφής και οικοδόμησης, μεταξύ εκσυγχρονισμού και απελευθέρωσης (μια σχέση που σήμερα, σύμφωνα με την υπόδειξη του Gorz, δεν μπορεί πλέον να γίνεται κατανοητή με την καθαρά «παραγωγίστικη» σημασία): αυτή πραγματώνει και νομιμοποιεί τον τεχνικο-βιομηχανικό γραφειοκρατικό εκσυγχρονισμό δίχως να τους αποδίδει μια πρακτική-θετική έννοια, δίχως δηλαδή να γνωρίζει αιτιολογήσεις παρά μόνον αρνητικά, με τον πανταχού παρόντα φόβο της παρεμπόδισης της παραγωγικής ανάπτυξης και της ανεργίας. Αντιθέτως, νομίζω ότι η επιταγή για εκσυγχρονισμό, που στερείται πλέον προοπτικών, αύξησε δραματικά τη σχετική σπουδαιότητα των θεσμών, των αξιών και των συνθηκών ζωής με το κόστος των οποίων πραγματοποιείται ο εκσυγχρονισμός: η σημασία δηλαδή που προσλαμβάνει η ταυτότητα ιδιαίτερων κατηγοριών που θεμελιώνονται στους ρόλους της ηλικίας και του φύλου, η σημασία των περιφερειακών και εθνικών κοινοτήτων, η σημασία ενός φυσικού και αστικού περιβάλλοντος.

Είναι φυσικά δύσκολο να ξεδιαλύνουμε το μπέρδεμα των «προοδευτικών» και «αντιδραστικών» κινήτρων που συγκλίνουν σε μια «αντι-εκσυγχρονιστική» διαμαρτυρία, αλλά είναι άλλο τόσο βέβαιο ότι η διαμαρτυρία αυτή, η προσανατολισμένη σε «προ-σύγχρονες» δομές και αξίες, τροφοδοτήθηκε, κυρίως, από μια «εκσυγχρονιστική» σοσιαλδημοκρατική πολιτική στο πεδίο της εκπαίδευσης, των οικογενειακών σχέσεων, στον τεχνολογικό, περιφερειακό και αναπτυξιακό τομέα, που δεν είναι διατεθειμένη να σταματήσει ούτε σε θέση να κατευθύνει τη διαδικασία του εκσυγχρονισμού προς σκοπούς ευεργετικούς. 'Όσο λιγότερο χειροπιαστή είναι η εποικοδομητική, χειραφετική πλευρά της εκσυγχρονιστικής διαδικασίας, τόσο περισσότερο φαίνεται το κόστος της, η εμπειρία της καταστροφικής πλευράς της. Το κόστος αυτό καταχωρείται πολιτικά στο λογαριασμό της σοσιαλδημοκρατίας, ως πολιτικού εκπροσώπου του εκσυγχρονισμού, από τα νέα κινήματα κοινωνικής διαμαρτυρίας και από τις δυνάμεις του δεξιού λαϊκισμού.

Μια άλλη όψη αυτού που προσπαθούμε να ορίσουμε σαν σύνδρομο της σοσιαλδημοκρατικής πολιτικής κουλτούρας συνδέεται με αντιφατικό τρόπο με την αξίωση για «άνοιγμα» και με την αχαρακτήριστη και αφηρημένη διαθεσιμότητα για εκσυγχρονισμό. Αναφερόμαστε στον κατασταλτικό μηχανισμό της σοσιαλδημοκρατίας και της πολιτικής της, όπως εκδηλώνεται στις αντιπαραθέσεις της με τον οιονδήποτε που προωθεί μια αδιάλλακτη «δική του γραμμή» και όπου, επίσης, η συνεργασία, η διαθεσιμότητα ή συμβιβασμό, η μεσολάβηση και η τεχνοκρατική διαχείριση δεν γίνονται δεκτές σαν τα μεγαλύτερα μεγέθη του προσανατολισμού, αλλά επιμένουν αντιθέτως σε δικές τους μορφές ζωής και στην αυτονομία τους, στις δικές τους εμπειρίες και αντιλήψεις. Ο δεσμός μεταξύ «ανοίγματος» και «καταστολής» δεν είναι εντελώς μυστηριώδης: ένα κόμμα και η κυβερνητική πολιτική την οποία αντιπροσωπεύει, που εκθειάζει το «άνοιγμα» που πραγματοποιεί και έχει αποδείξει στην πράξη ότι διαθέτει μian αξιοσημείωτη επιδεξιότητα στο να ισοσταθμίζει τις πιο σημαντικές κοινωνικές ομάδες εξουσίας με όλες τις άλλες ομάδες εξουσίας, θα πρέπει από τη φύση της να είναι διστακτική όταν θελήσει να ελέγξει τις δυνάμεις εκείνες που θα μπορούσαν να φέρουν αναστάτωση στην ισορροπία αυτή. Η SPD — και ένα μεγάλο μέρος των συνδικαλιστικών ηγετών που συμμαχούν πολιτικά μαζί της — κυριαρχούνται κατά συνέπεια από μια δυσπιστία σε ό,τι αφορά τις σχέσεις τους με τις πολιτικές δυνάμεις που θα μπορούσαν να τους προσφέρουν εκλογική βοήθεια ή την ικανότητα τους για συμμαχία ή για διαπραγμάτευση.

Σ' αυτό θα πρέπει να προστεθεί ότι στο μέτρο που δεν μπορεί πια να επαληθευθεί μια

θετική ένταξη των εγγεγραμμένων, των εκλογέων και των συμπαθούντων επειδή απουσιάζει ένα ηγεμονικό σχέδιο που να μπορεί να αναγνωρίζεται, ένας καθαρός κανονιστικός κοινωνικο-πολιτικός σκοπός, το πρόβλημα της μαζικής ένταξης λύνεται πάντα αρνητικά, δηλαδή με την περιθωριοποίηση των κοινωνικών, πολιτιστικών και πολιτικό-ιδεολογικών μειονοτήτων καθώς και των «ετεροδόξων». Η λογική αυτής της επιχειρηματολογίας μπορεί να φανεί καθαρότατα από μια φράση-κλειδί της περίφημης απόφασης του Συνταγματικού Δικαστηρίου της 22 Μαΐου 1975 για το ζήτημα των Berufsverbote: «Η υποχρέωση για πολιτική πίστη — πίστη στο Κράτος και στο Σύνταγμα — απαιτεί περισσότερα από μια τυπικά σωστή συμπεριφορά αλλά που κατά τα άλλα δεν ενδιαφέρει, ψυχρή, εσωτερικά αδιάφορη, σ' ό,τι αφορά τις σχέσεις με το Κράτος και το Σύνταγμα». Σ' αυτή τη διατύπωση ενδιαφέρον παρουσιάζει η υπόθεση ότι η υποχρέωση παροχής πίστης δεν ορίζεται θετικά, αλλά μόνον σαν αντανάκλαση μιας συμπεριφοράς («αδιάφορη εσωτερικά» κλπ.). Αυτές οι παρατηρήσεις εξηγούν καθαρά πώς, και γιατί, το άνοιγμα αρχής που επιχειρεί μια πολιτική δύναμη όπως η σοσιαλδημοκρατία θα οδηγήσει κατ' ανάγκη σ' εξαιρετικά ανελεύθερες μορφές καταστολής. Από την πασίγνωστη προπαγάνδα του σοσιαλδημοκράτη δημάρχου του Βερολίνου Schütz ενάντια στο φοιτητικό κίνημα το 1967 ως τις λιγότερο γνωστές λύσεις που πρόσφεραν οι «νόμοι για τους ριζοσπάστες» του 1972, τις μεταρρυθμίσεις του ποινικού δικαίου και της ποινικής δικονομίας το 1977, ως τις πιο πρόσφατες τεχνοκρατικές φαντασίες του σοσιαλδημοκράτη εγκληματολόγου Herold, που θα ήθελε να πάψει η αστυνομία να επιτελεί μια καθαρά αντιδραστική λειτουργία και ν' αρχίσει μια λειτουργία πρόβλεψης για τη «δημόσια υγεία», η σοσιαλδημοκρατική πολιτική της Γερμανικής Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας διαπερνάται από μια κόκκινη γραμμή διαθεσιμότητας που δεν γνωρίζει σχεδόν καθόλου δισταγμούς όταν πρόκειται για την καταστολή, πράγμα που εξηγείται σε κάθε ξεχωριστή περίπτωση με μια διατύπωση («συμβολική επικύρωση του ότι δεν υπάρχει η τάση για αγωνιστικές ιδέες και πρακτικές») ή με μιαν άλλη («μαζική ολοκλήρωση με μέσο τον εκφοβισμό»).

Άλλο τόσο μεγάλη — μέχρι τώρα, απ' ό,τι φαίνεται, δεν μπορεί να καλυφθεί — είναι η αμοιβαία απόσταση και δυσπιστία μεταξύ πολλών από τους διανοούμενους και τους καλλιτέχνες από το ένα μέρος, που κρίνονται ύποπτοι για «ετεροδοξία» και αντιπροσωπεύουν διαφορετικές αξίες και πολιτιστικές μορφές ζωής, και της κυβερνητικής σοσιαλδημοκρατίας από το άλλο μέρος. Με την επίσημη κυβερνητική και κομματική πρακτική που τηρεί τις αποστάσεις και τις περιθωριοποιήσεις, του συμβολικού και κατασταλτικού διαχωρισμού των «αποκλιόντων» στοιχείων, εκφράζεται μια αξιοσημείωτη έλλειψη εμπιστοσύνης απέναντι στο επίπεδο και την

ανθεκτικότητα της πολιτικής εκπαίδευσης του λαού: οι επίσημες εκστρατείες, που συχνά κρίνονται σαν «υστερικές» από τους ξένους παρατηρητές, για την εξάλειψη των «τρομοκρατών» από την κοινωνία, των «συμπαθούντων» από τα πανεπιστήμια, των «εχθρών του Συντάγματος» από τη δημόσια απασχόληση ή των μη κομφορμιστών από τις ραδιοφωνικές συντάξεις, έχουν νόημα μόνον εφόσον υποτεθεί ότι οι δραστηριότητες και οι διαβεβαιώσεις αυτών των ομάδων βρίσκουν πάντα το γόνιμο έδαφος και μπορούν να μολύνουν σε δραματικό βαθμό τη δημόσια γνώμη από άποψη πολιτική και πολιτιστική· ο πληθυσμός δηλαδή, σύμφωνα με τη στάση αυτή, δεν διαθέτει κάποια «αυτόνομη» πολιτικο-ηθική ικανότητα για να υπερασπίσει τον εαυτό του από παρεκκλίσεις.

Αναμφίβολα η κατάληξη αυτή είναι, με μια ορισμένη έννοια, απολύτως ακριβής και το γεγονός αυτό οφείλεται ως ένα μέρος στη σοσιαλδημοκρατική πολιτική κουλτούρα. Σαν τελευταίο χαρακτηριστικό της θα θέλαμε να παραθέσουμε ένα αρνητικό πειστήριο: ότι η κυβερνητική σοσιαλδημοκρατική πολιτική, παρά τις πολιτικο-πολιτιστικές μεταρρυθμίσεις που έχει θέσει σ' εφαρμογή, δεν κατάφερε να καταστρέψει το σκληρό πυρήνα των αυταρχικών και απολυταρχικών προ-δημοκρατικών παραδόσεων και αντιλήψεων που οδηγεί σε διαχωρισμό και αντίθεση την πολιτική κουλτούρα των Γερμανών, και όχι μόνον από τη φασιστική εποχή. Ο σοσιαλδημοκρατικός εκσυγχρονισμός είναι μια εξωτερική διαδικασία, που δεν συνοδεύτηκε από την αναγέννηση των αξιών, της πνευματικότητας και των επίκαιρων πολιτικών μορφών. Προέρχεται από έναν αυταρχικό «πολιτικό νατουραλισμό», έτοιμο για επιθετικότητα, του οποίου τα κίνητρα που στηρίζονται σε κατηγορίες όπως η ηλικία, το φύλο, η εθνότητα, η φυλή, δεν συναντώνται πλέον σήμερα συχνά όπως στα χρόνια του '50. Μπορούμε επίσης να συμφωνήσουμε με το συντηρητικό πολιτειολόγο Hennis όταν υποστηρίζει ότι η δημοκρατία σήμερα στη Γερμανική Ομοσπονδιακή Δημοκρατία «δεν προκαλεί πλέον συγκίνηση σε κανένα».

Η «ουδετεροποίηση» της κοινωνικής εξουσίας και των κοινωνικών προνομίων, και η υποτίμηση των κοινωνικο-πολιτικών συγκρούσεων που στοχεύουν σε μια αναδιανομή εξουσίας και προνομίων, είναι τα δύο κύρια χαρακτηριστικά του αυταρχισμού: αυτό που υπάρχει, υπάρχει έτσι από τη φύση, και με το να θέλεις να το αλλάξεις εκτίθεται στην κατηγορία ότι στρέφεται ενάντια σε κάτι που είναι φυσικό. Θα πρέπει να θυμόμαστε τη φασαρία και την αγανάκτηση που ξεσήκωσε το σκάνδαλο που ξέσπασε όταν η διοίκηση της αστυνομίας του Βερολίνου προσπάθησε — όχι βέβαια για την επέκταση, όπως έπρεπε από καιρό, των πολιτικών δικαιωμάτων στους ξένους, αλλά μόνο για λόγους

ευκαιριακής αστυνομικής τακτικής — να στρατολογήσει στις δυνάμεις της τάξεως τούρκους κατοίκους· βρεθήκαμε μπροστά σε μια απόλυτη και ασύδοτη αντίδραση μνησικακίας: οι Τούρκοι δεν μπορούν από τη φύση τους να γίνουν αστυνομικοί, να κατέχουν δηλαδή εξουσίες και αρμοδιότητες που έχουν σχέση με Γερμανούς. Παρά τη σοβαρότητα αυτής της πολιτικο-πολιτιστικής «σαφήνειας», που εκφράζεται μαζικά με τη λανθάνουσα επιθυμία να εκκαθαριστούν με φυσικό τρόπο οι υπεύθυνοι για τα βίαια εγκλήματα ή με το φυσικό διαχωρισμό σε «προικισμένα» και «μη προικισμένα» παιδιά σε διαφορετικούς τύπους σχολείων, η σοσιαλδημοκρατική πολιτική κουλτούρα δεν γνωρίζει ν' απαντήσει με αποφασιστικές και νικηφόρες εκστρατείες πληροφόρησης· ίσως ούτε στο μέτρο που αυτό θα ήταν απαραίτητο για να στηριχτεί και να σημειώσει επιτυχία στο εκλογικό πεδίο ενάντια στην αυξανόμενη κινητικότητα του νατουραλιστικού-αυταρχικού συνδρόμου που εφαρμόζει στην πράξη ο λαϊκισμός της δεξιάς.

Απόδοση στην ελληνική: Κώστας Κατσουρός.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Almond, G.A., Verba, S.: The civic Culture, Princeton University Press 1963.

Barnes, S.H. — Kaase, M. 1979: Political Action. Mass Participation in Five Western Democracies, Beverly Hills.

Berg-Schlosser, D. 1980: Politische Kultur der Bundesrepublik, PVS-Literatur 1.

Brüggemann, H. κ.ά. 1978: Über den Mangel an politischer Kultur in Deutschland, Berlin.

Gensch, R. κ.ά.: SPD-Kultur, στο «Ästhetik und Kommunikation», 9 (1978), No 33, σσ. 63-100.

Glitz, P. 1978: «Subjekt und Sozialstaat», Zum Angriff der Alternativen auf die "SPD-Kultur", στο "Bildung und Politik", 1978.

Greiffenhagen, M.e.S. 1979: Ein schwieriges Vaterland. Zur Politischen Kultur Deutschlands. München.

Habermehl, W. 1979: Sind die Deutschen faschistoid? Ergebnisse einer empirischen Untersuchung Über die Verbreitung rechter und rechtsextremer Ideologien in der Bundesrepublik Deutschland. Hamburg.

Inglehart, R. 1977: The Silent Revolution. Changing Values and Political Stylers among Western Publics, Princeton.

Löwenthal, R. 1979: Gesellschaftswandel und Kulturkrise, Zukunftsprobleme der westlichen Demokratie, Frankfurt.

Offe, C. 1980: Konkurrenzpartei und politische Identität. R. Roth (Hg), Parlamentarisches Ritual und politische Alternativen. Frankfurt/New York.

Ropohl, U. 1980: Zu den drei alternativen Kulturen. Argument-Sonderband.

Sontheimer, K. 1979: Die verunsicherte Republik. Die Bundesrepublik nach 30 Jahren. München.

Vester, M. 1976: Was dem Bürger sein Goethe, ist dem Arbeiter seine Solidarität. Zur Diskussion der "Arbeiterkultur", στο "Ästhetik und Kommunikation", 24.

Williams, R. 1977: Innovationen. Über den Prozeßcharakter von Literatur und Kultur. Frankfurt.